

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΘΕΣΕΩΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΝΕΕΜΙΟΥ*

ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ν. ΣΙΜΩΤΑ, ΔΡΟΣ Θ.

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ο ΝΕΕΜΙΑΣ ΕΝ ΣΧΕΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΣΔΡΑΝ

Αί γενικαί σχέσεις.

Ἡ προσωπικότης τοῦ Νεεμίου, τὸ ἔργον του καὶ ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν οὗτος ἔδρασεν ἐν Ἱερουσαλήμ ἔχουν ἀμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἐσδρα. Οὗτος ἦτο υἱὸς Σαραίου τινός¹ καὶ γραμματεὺς τοῦ Νόμου καὶ ἱερεὺς². Ἀπεστάλη εἰς Ἱερουσαλήμ κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρταξέρξου συνοδευόμενος ὑπὸ μεγάλου ἀριθμοῦ Ἰουδαίων τῆς αἰχμαλωσίας, ὅπως ἀνασυστήσῃ τὴν λατρείαν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου³. Ἐκ τούτου ἐμφαίνεται σαφῶς, ὅτι ὁ χαρακτήρ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἐσδρα ἦτο διάφορος τῆς τοῦ Νεεμίου. Συνεπῶς καὶ αἱ σχέσεις ἑκατέρου πρὸς τὸ περιβάλλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου οὗτοι ἔδρασαν, ὑπῆρξαν διάφοροι.

Ὁ Ἐσδρας δὲν παρουσιάσθη εἰς Ἱερουσαλήμ ὡς φυσιογνωμία εὐρυτέρου ὀρίζοντος καὶ προσωπικότης κεκτημένη δύναμιν συναρπαστικὴν καὶ δημιουργικὴν⁴. Ἦτο πνευματικώτερος τοῦ Νεεμίου καὶ περισσότερον τούτου πεπαιδευμένος, διέθετεν ὅμως ὀλιγωτέρας αὐτοῦ ἰκανότητας. Παρ' ὅτι ἡ ἀρμοδιότης του δὲν ἦτο περικωρισμένη ἀλλ' ἀρκούντως εὐρεῖα, ὡς λίαν ὀρθῶς υποστηρίζει ὁ van Hoonacker⁵ καὶ μαρτυροῦν τὰ χωρία Β' Ἐσδρ. 7,14, 18,21, 25,28, ἐν τούτοις τὸ ἔργον του δὲν προσέλαβε γενικώτερον χαρακτῆρα περιορισθὲν κυρίως εἰς τὰ θρησκευτικὰ καὶ λατρευτικὰ προβλήματα. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶχε βεβαίως μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὸ μέλλον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, δὲν δυνάμεθα

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 395 τοῦ προηγουμένου.

1. Β' Ἐσδρ. 7,1.

2. Β' Ἐσδρ. 7,6,11,12,21. Νεεμ. 8,1, κλπ. Περὶ τῆς σημασίας τῶν τίτλων τοῦ Ἐσδρα βλ. καὶ H. Schaefer, *Esra der Schreiber*, σ. 39,45 κλπ.

3. Β' Ἐσδρ. 7,12 ἔξ. 8,1 ἔξ.

4. Πρβλ. E. Meyer, *μν. ξ.*, σ. 241.

5. A. van Hoonacker, *Nehemie et Esdras*, σ. 338-339.

δμως νὰ γνωρίζωμεν, ποίαν ἐξέλιξιν θὰ εἶχε τοῦτο ἐὰν εἶχε συναντήσει τὰ ἐμπόδια, τὰ ὁποῖα συνήντησε τὸ ἔργον τοῦ Νεεμίου. Ἰδιαιτέρα ἐνεργητικότης καὶ δραστηριότης, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ Νεεμίας, δὲν ἐμφανίζεται παρὰ τῷ Ἔσδρα. Ἄλλως τε καὶ τὰ ἐν Νεεμ. 8,1,9,13 ἀναφερόμενα μαρτυροῦν, ὅτι ὁ Ἔσδρας ἐστερεῖτο πρωτοβουλίας καὶ ἐλάμβανε πολλὰς ἀποφάσεις παρακινούμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ⁶. Πιθανὸν νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ ἐφεκτικότης του προσέφυλασεν αὐτὸν ἀπὸ ἀκρότητος παρομοίας πρὸς τὰς τοῦ Νεεμίου, ἐξ ὧν ἐκινδύνευσε νὰ ματαιωθῆ τὸ ἔργον τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος. Πράγματι ὑπῆρξεν ἠπιώτερος καὶ μετριοπαθέστερος ὁ Ἔσδρας, ὅστις οὐ μόνον δὲν ἐδημιούργει ἀντιθέσεις, ἀλλὰ τὸναντίον προσεπάθει νὰ βελτιώσῃ τὰς σχέσεις τῆς Ἰερουσαλυμιτικῆς κοινότητος μετὰ τῶν περιούκων λαῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἐκ τῆς ἀδιαλλαξίας τοῦ Νεεμίου ἐπικινδύνως διαταραχθῆ⁷. Διὰ τοῦτο ἄλλως τε καὶ δὲν συνήντησεν ἀντιδράσεις ἐκ μέρους τῶν ἐχθρῶν τοῦ Νεεμίου⁸. Παρὰ ταῦτα ὅμως δὲν κατάρθωσεν ὁ Ἔσδρας νὰ συνδιαλλάξῃ καὶ συνενώσῃ τοὺς πρὸς ἀλλήλους ἀντιμαχομένους Ἰερουσαλυμίτας καὶ Σαμαρείτας. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς δὲν ἐπέτυχε τελικῶς τὸ ἔργον του, διότι μετὰ τινὰ χρόνον οἱ Σαμαρείται ἀπεσχίσθησαν ὀριστικῶς πλέον ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος⁹. Πρὸς τούτοις δὲν ἀφῆκε καλὴν ἐντύπωσιν ἢ πρὸς ἕνωσιν μετὰ τῶν Σαμαρειτῶν προσπάθεια αὕτη τοῦ Ἔσδρα, καὶ οὐδέποτε συνεχωρήθη αὐτῷ. Διότι καὶ ἐν Σ. Σειρ. 49,13 καὶ ἐν Β' Μακ. 2,13, ἐνθα ὑπερεπαινεῖται ἡ προσωπικότης τοῦ Νεεμίου, ἀγνοεῖται ὁ Ἔσδρας καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτελεσθὲν ἔργον¹⁰. Ἡ κατὰ τῶν Σαμαρειτῶν ἐν Σ. Σειρ. 1,26 σφοδρὰ ἐπίθεσις τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, ὅστις ἐν 49,13 ἀγνοεῖ τὸν Ἔσδρα, μαρτυρεῖ μερικὴν τοῦλάχιστον (ὑπὸ τοῦ οἰονεὶ φιλονεεμίου ἀντισαμαρειτικοῦ ρεύματος) ἀποδοκιμασίαν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἔσδρα καταβληθείσης προσπάθειάς ταύτης πρὸς τὴν μετὰ τῶν Σαμαρειτῶν συμφιλίωσιν¹¹.

Περὶ τοῦ τέλους τῆς δράσεως καὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ἔσδρα δὲν γνωρίζομεν πολλὰ ἕνεκα ἐλλείψεως σχετικῶν βιβλικῶν πληροφοριῶν. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου του εἶναι πιθανὸν νὰ ἐπέστρεψεν εἰς Βαβυλωνίαν κληθεὶς ὑπὸ τῆς Περσικῆς Κυβερνήσεως, διὰ τοῦτο δὲ δὲν σώζονται πληροφορίες περὶ ἐν

6. Πρβλ. A. Bentzen, *Ezras Persönlichkeit*, σ. 96.

7. Πρβλ. καὶ H. Cazelles, *La mission d' Esdras*, σ. 131.

8. H. Cazelles, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 130.

9. H. Cazelles, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 132.

10. Τοῦτο οὐδὲως σημαίνει ὅτι ἀμφισβητεῖται ἡ ἱστορικότης τοῦ Ἔσδρα, διότι δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν διακτὶ ἐνθ' ἀναφέρονται ἐκεῖ πολλὰ ἄλλα προσωπικότητες τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ τοῦ Ἔσδρα. Οὐδεμίαν τῶν ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν διατυπωθεισῶν διαφορῶν εἰκασιῶν (βλ. προχείρως W.O.E. Oesterley—T. Robinson, *A history of Israel*, σ. 139, A. Bentzen, *Sirach, Chronist, Nehemia*, σ. 158 κ.λ.) δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς βεβαίαν.

11. H. Cazelles, αὐτόθι.

Ἱερουσαλήμ δράσεώς του. Ὑπὲρ τούτου συνηγορεῖ καὶ ἡ Ἰουδαϊκὴ καὶ Ἀραβικὴ παράδοσις, καθ' ἣν ὁ Ἔσδρας ἔχει ἐνταφιασθῆ ἐν Βαβυλωνί, ἐνθα καὶ τιμᾶται¹². Ὁ Ἰωσήπος ὁμοῦς ἀγνοῶν παρόμοιον τι ἀναφέρει, ὅτι ἀπέθανε πλήρης ἡμερῶν καὶ ἐνεταφιάσθη ἀμετὰ πολλῆς φιλοτιμίας ἐν Ἱεροσολύμοις»¹³. Τοῦτο ὁμοῦς εἶναι μᾶλλον ἀπίθανον, ἀφοῦ, ὡς ἐλέχθη, δὲν ὑπάρχουν πληροφοροῖαι περὶ ἐν Ἱερουσαλήμ περαιτέρω δράσεώς του. Ἐὰν ἄλλως τε, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Schaefer¹⁴, εἶχε γίνεαι θῦμα τῶν ἐχθρῶν του καὶ εἶχεν ἀποθάνει ἐν Ἱερουσαλήμ, θὰ εἶχε πάντως παραμείνει ἀνάμνησίς τις περὶ αὐτοῦ ὡς μάρτυρος.

Ὁ Ἔσδρας ὑπῆρξε μὲν σπουδαῖος θρησκευτικὸς μεταρρυθμιστὴς δὲν ἐπέδειξεν ὁμοῦς ἐκ χαρακτῆρος ἐνδιαφέρον ὑπὲρ λύσεως προβλημάτων τῆς ζωῆς τῆς κοινότητος πρακτικωτέρας φύσεως. Ἐνταῦθα παρουσιάζεται ἐκδηλος ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἔργου τοῦ Ἔσδρα καὶ τοῦ Νεεμίου. Τὰ ζωτικῆς φύσεως ζητήματα τῆς κοινότητος ἀπασχόλησαν τὸν Νεεμίαν, ὥστε νὰ ἐνδιαφερθῆ ἐντόνως ὑπὲρ τῆς κοινωνικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς προφυλάξεώς του ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἐξωτερικῶν κινδύνων. Πρὸς τούτοις διηυθέτησεν ὁ Νεεμίας καὶ τὰ ἀπασχολοῦντα τότε τὴν κοινότητα θρησκευτικὰ καὶ τὰ εἰδικὰ ζητήματα. Τὸ ἔργον ἄρα τοῦ Νεεμίου ὑπῆρξε σοβαρὸν καὶ τοῦλάχιστον ἐφάμιλλον πρὸς τὸ τοῦ Ἔσδρα, ἀν μὴ καὶ ἀνώτερον αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον ἐπεξετάθη ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς ζωῆς καὶ ἀναδιοργανώσεως τῆς νεοσυμπεχθείσης Ἰουδαϊκῆς κοινότητος. Διὰ τὸν λόγον τούτον πρέπει ὁ Νεεμίας δέοντως νὰ ἐκτιμηθῆ, ἀφοῦ παρὰ τὸν διάφορον χαρακτῆρα τῆς ἀποστολῆς του εἰργάσθη σχεδὸν εἰπεῖν ὑπερανθρώπως καὶ ἐπὶ μακρὸν ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν ἰδανικῶν τῆς φυλῆς του χρησιμοποιοῦσας τὸ κύρος καὶ τὴν ἐξουσίαν του πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ὑψηλοῦ τούτου σκοποῦ. Ὁ Νεεμίας ὑπενθυμίζει ἡμῖν τοὺς εὐσεβεῖς ἐκείνους λαϊκοὺς, οἱ ὅποιοι μετὰ ζήλου ἐνθέρμου ἐργάζονται πρὸς ἐδραίωσιν καὶ περαιτέρω ἐξάπλωσιν τῆς πίστεως.

Εἶναι ὁμοῦς ἄξιον προσοχῆς, ὅτι εἰς τὸν μεταγενέστερον Ἰουδαϊσμόν ὁ Ἔσδρας ὑπῆρξε συμπαθέστερος τοῦ Νεεμίου, ὡς τοῦλάχιστον ἐμφαίνεται ἐκ τῆς συγκεντρώσεως καὶ εὐφημοτέρας μνησίας αὐτοῦ ἢ τοῦ Νεεμίου. Ὁ Ἰωσήπος ἀναφέρει μετ' ἐγκωμίων τὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἔσδρα ἐνῶ σιγᾷ προκειμένου περὶ τοῦ Νεεμίου περιοριζόμενος μόνον νὰ ἀναφέρῃ, ὅτι «έτελεύτησεν εἰς γῆρας ἀφικόμενος»¹⁵. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ Ἔσδρας εἶχεν ἀφήσει παρὰ τῷ λαῷ ζωηρὰν καὶ ἀγαθὴν ἀνάμνησιν, ἀλλὰ καὶ μεγάλου ἀνδρὸς φήμην, ἡ ὅποια διετηρεῖτο καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰωσήπου. Ἀλλὰ τὸν Ἔσδραν ἐγκωμιάζει καὶ ἡ παλαιουδαϊκὴ παράδοσις θεωροῦσα αὐτὸν ὡς μίαν τῶν σπουδαίων προσωπι-

12. H. Schaefer, μν. ἔ. σ. 37. Πρβλ. καὶ σ. 14. Βλ. καὶ RGG⁹, II, σ. 393.

13. Ἰωσήπου, Ἰουδ. Ἀρχ. XI, 158.

14. H. Schaefer, ἐνθ' ἀνωτέρω.

15. Ἰωσήπου, ἐνθ' ἀνωτέρω, 158.

κοτήτων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὑπ' αὐτῆς καλεῖται «ἀσπίς τῶν ἠρώων» καὶ τιμᾶται ὡς δεύτερος θεμελιωτῆς τῆς Torah¹⁶. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη τιμᾶται ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, οἱ ὁποῖοι τὴν 10ην τοῦ μηνὸς Tebet (Ἰανουαρίου) ἀναφέρουν εἰς τὰς συναγωγάς, ὅτι «τὴν 9ην Tebet ἀνηρπάγη τὸ κόσμημα καὶ ἡ κορωνίς ἡμῶν, ὁ γραμματεὺς Ἔσδρας»¹⁷.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἔσδραν ἡ ῥαββινικὴ γραμματεία παραλλήλως πρὸς τοὺς ἐπαινούς τοῦ Νεεμίου περιέχει καὶ μομφὰς κατ' αὐτοῦ. Διότι μνημονεύεται μὲν ἐν τῷ Ταλμούδ ὁμοῦ μετὰ τοῦ Δαυίδ καὶ παραλληλίζεται πρὸς αὐτόν, ὡς ἀνὴρ δίκαιος, ὅστις παρὰ ταῦτα εἶχε καὶ πολλοὺς ἐχθροὺς ἀποκτήσει, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Δαυίδ¹⁸. Ἀλλ' ἐν ἄλλῳ χωρίῳ αὐτοῦ χαρακτηρίζεται ὡς ἐγωϊστῆς καὶ ἐπικρίνεται διὰ τὴν συχὴν ἐπίκλησιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ («μνήσθητί μου ὁ Θεός» κλπ) καὶ διὰ τὴν περιφρόνησιν μετὰ τῆς ὁποίας ὀμιλεῖ περὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ Κυβερνητῶν τοῦ Ἰούδα¹⁹. Τὸ ὅτι δὲ τὸ βιβλίον του δὲν φέρει τὸ ὄνομά του ἀλλὰ τὸ τοῦ Ἔσδρα χαρακτηρίζεται ὡς δῆθεν δικαία τιμωρία του²⁰. Ἐκ τούτων ἐμφαίνεται, ὅτι δὲν ὑπῆρξε προσφιλῆς καὶ λαοφιλῆς εἰς τοὺς μεταγενεστέρους²¹.

Ταῦτα ὅμως οὐδόλως δύνανται νὰ στηρίξουν τὴν κρίσιν, ὅτι δῆθεν ὁ Νεεμίας δὲν ὑπῆρξε σπουδαία προσωπικότης. Παρόμοιόν τι θὰ ἦτο ἄδικον καὶ ἐσφαλμένον. Διότι περὶ τοῦ κύρους καὶ τῆς προσωπικῆς ἀξίας τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς ἔχομεν σοβαρὰς βιβλικὰς μαρτυρίας, ὡς τὰς ἐν Σ. Σειρ. 49,13 καὶ Β' Μακ. 2,13, ἐνῶ περὶ τοῦ Ἔσδρα ἡ μὲν Βίβλος οὐδὲν πληροφορεῖ ὁ δὲ ἔπαινος μόνον ὑπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς παραδόσεως ἀπονέμεται. Πρὸς τούτοις τὰ κατὰ τοῦ Νεεμίου ὑπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς παραδόσεως ἀναφερόμενα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θεωρῶνται ὡς σοβαρά. Οὐδὲν δύναται νὰ λεχθῆ μετὰ βεβαιότητος πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἐπικρατήσεως τῆς μεταγενεστέρως ταύτης διαφόρου περὶ τῶν δύο προσωπικοτήτων γνώμη· δύο τινὰ ὅμως δύνανται ἐνταῦθα νὰ θεωρηθοῦν ὡς πιθανά, τὰ ἐξῆς α') ὅτι ἐπειδὴ ὁ ἱερεὺς Ἔσδρας προσεκόμισε τὸν Νόμον εἰς Ἱερουσαλήμ, ὅπερ διὰ τὸν Ἰουδαϊκὸν λαὸν εἶχε μεγάλην σπουδαιότητα, ἐθεωρήθη καὶ σπουδαιότερος τοῦ πολιτικοῦ Νεεμίου· ἐπειδὴ δὲ πάλιν ὁ Νεεμίας μετὰ φανατισμοῦ ἐχειρίσθη τὰ σπουδαῖα ζητήματα τῆς κοινότητος καὶ ἐπέτυχε τὴν διατήρησιν αὐτῆς μακρὰν τῆς ἐπιρροῆς τῶν γειτονικῶν λαῶν, προεκάλεσε δὲ τὴν ἐκ τούτου ἐπιδείνωσιν τῶν μετ' αὐτῶν σχέσεών της, δὲν εἶχε ἀφήσει παρὰ τῷ λαῷ καὶ πολὺ εὐχάριστον ἀνάμνησιν· β') ὅτι

16. Βλ. A. Rosenzweig, μν. ξ., 141. Πρβλ. καὶ Sanh., 21β.

17. A. Katz, μν. ξ., σ. 35.

18. Sanh. 103β.

19. Sanh. 93β.

20. Ἐνθ' ἀνωτέρω. Ἐνταῦθα ἐννοεῖται ἡ ἀρχικὴ μορφή τῆς Βίβλου, ἐνθα τὰ βιβλία Ἔσδρα καὶ Νεεμίου ἔφερον τὸ ὄνομα τοῦ Ἔσδρα.

21. Πρβλ. L. Ginzberg, μν. ξ., VI, σ. 439.

αἱ δυσμενεῖς περὶ τοῦ Νεεμίου κρίσεις ὀφείλονται εἰς τὴν βραδύτερον ἐπικρατήσασαν σύγχυσιν τούτου πρὸς τὸν Ζοροβάβελ²¹ α, περὶ τοῦ ὁποίου κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους δὲν ἐπεκράτει ἀγαθὴ γνώμη.

ΚΑΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΕΣΙΣ

Τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογικῆς σχέσεως τῶν δύο τούτων μεγάλων προσωπικότητων τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων ἅμα δὲ καὶ δυσχερεστάτων τῆς Ἰουδαϊκῆς ἱστορίας. Κατὰ τὰς σχετικὰς βιβλικὰς πληροφορίας ὁ Ἔσδρας ἀπεστάλη εἰς Ἱερουσαλήμ τὸ 7ον καὶ ὁ Νεεμίας τὸ 20ὸν ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρταξέρξου²². Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν τούτων, ὁ πρῶτος ἐθεωρήθη προγενέστερος τοῦ δευτέρου, ἐφ' ὅσον προϋπετίθετο ὅτι ἀμφότεροι ἔδρασαν ἐπὶ Ἀρταξέρξου Α', τοῦ Μακρόχειρος, ὁ ὁποῖος ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 465 ἕως τοῦ 424 π.Χ. Κατὰ ταῦτα ἐπιστεύετο ὅτι ὁ Ἔσδρας ἀπεστάλη εἰς Ἱερουσαλήμ τὸ 458, ὁ δὲ Νεεμίας τὸ 445 π.Χ.

Ἡ ἄποψις αὕτη κατ' ἀρχὰς ἐπεκράτησε γενικῶς· κατὰ τοὺς νεωτέρους ὁμῶς χρόνους ἠμφισβητήθη ἢ ὀρθότης αὐτῆς, διότι δὲν ἦτο ἀκριβῶς γνωστὸν πρῶτον μὲν περὶ τίνος Ἀρταξέρξου ἐπρόκειτο, ἐφ' ὅσον τυγχάνουν γνωστοὶ φέροντες τὸ ὄνομα τοῦτο τρεῖς Πέρσαι βασιλεῖς, δεύτερον δὲ ἐὰν ἀμφότεροι, ὅ τε Ἔσδρας καὶ ὁ Νεεμίας, ἔδρασαν ἐπὶ τοῦ ἰδίου βασιλέως²² α. Περὶ τοῦ ἐνὸς τῶν τριῶν τούτων βασιλέων, ἦτοι περὶ τοῦ Ἀρταξέρξου τοῦ Ὠχοῦ, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ κἄν λόγος, διότι πρὸς τοὺς ἄλλοις δὲν ἐβασίλευσεν οὗτος πέρα τῆς εἰκοσαετίας (358-337), ἐνῶ ἡ δρᾶσις τοῦ Νεεμίου ἐπεκτείνεται καὶ πέρα τοῦ 32ου ἔτους τῆς ἀρχῆς τοῦ βασιλέως Ἀρταξέρξου. Διὰ τοῦτο ἡ ἔρευνα καὶ συζήτησις περιορίσθη εἰς τὸν Ἀρταξέρξου Α' καὶ τὸν Ἀρταξέρξου Β', τὸν Μνήμονα, ὁ ὁποῖος ἐβασίλευσε ἀπὸ τοῦ 404 ἕως 359 π.Χ.

Καὶ ὁ μὲν Νεεμίας τυγχάνει πλέον ἢ βέβαιον, ὅτι ἔδρασεν ἐπὶ Ἀρταξέρξου Α' καὶ δι' ἀπὸ τοῦ 445 ἕως τοῦ 424 π.Χ., ἦτοι ἀπὸ τοῦ 20οῦ ἕως τοῦ 22ου ἔτους τῆς βασιλείας αὐτοῦ, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον εἰς τινὰ πάπυρον τῆς Ἐλεφαντίνης²³ μνημονεύονται α') τὰ ὀνόματα τῶν τέκνων τοῦ Κυβερνήτου τῆς Σαμαρείας Σαναβαλλὰτ (Δελαγία καὶ Σελεμία), ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ αὐτὸς

21α. Βλ. προχείρως Sanh. 38α.

22. Β' Ἔσδρ. 7,9 Νεεμ. 1,1.

22α. Πρβλ. Π. Σιμωνᾶ, Βιβλιοκρισία εἰς P. Pavlovsky, Die Chronologie der Tätigkeit Esdras, σ. 145.

23. Οἱ πᾶσιροι τῆς Ἐλεφαντίνης ἀνευρέθησαν, ὡς γνωστόν, τὸ 1906 εἰς τὴν ἐν Ἄνω Αἰγύπτῳ καὶ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Νεῖλου νησίδα Ἐλεφαντίνην (Jeb), τὴν ἔναντι τῆς πόλεως Ἀσσουάν. Οὗτοι ἀνήκουν εἰς τὸν 5 π.Χ. αἰῶνα, περιέχουν δὲ ἐπίγραμμα ἑγγραφα τῆς αὐτόθι ἐγκατεστημένης Ἰουδαϊκῆς στρατιωτικῆς ἀποικίας. (βλ. κείμενον καὶ σχόλια κυρίως παρὰ A. Cowley, Aramaic papyri of the fifth century B.C.)

πρὸς τὸν γνωστὸν ἀντίπαλον τοῦ Νεεμίου καὶ β') τὸ ὄνομα τοῦ τότε ἀρχιερέως Ἰωχανάν, ὅστις ἐτύγγχανεν ἕγγονος τοῦ Ἐλιασίβ, τοῦ ἀρχιερέως τῆς ἐποχῆς τοῦ Νεεμίου²⁴. Ἡ γνώμη τοῦ Torrey, καθ' ἣν ὁ Νεεμίας ἐζήσῃ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα καὶ ἄρα ἔδρασεν οὐχὶ ἐπὶ Ἀρταξέρξου Α', ἀλλ' ἐπὶ Ἀρταξέρξου Β' δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐπιστημονικῶς εὐσταθοῦσα²⁵. Περὶ δὲ τοῦ Ἔσδρα δὲν ὑπάρχουν θετικαὶ ἐνδείξεις περὶ τῆς δράσεως αὐτοῦ οὔτε ἐπὶ Ἀρταξέρξου Α' οὔτε ἐπὶ Ἀρταξέρξου Β'. Διὰ τοῦτο εἶναι δύσκολον νὰ ἐξακριβωθῆ, ἐὰν οὗτος ἔδρασε πρὸ τοῦ Νεεμίου ἢ μετ' αὐτὸν ἢ συγχρόνως μετ' αὐτοῦ. Παρὰ ταῦτα ἤρchiσε νὰ γίνεταί ὑπὸ πολλῶν ἐρευνητῶν δεκτὴ ἢ ἀπὸ δεκαετιῶν τινων διατυπωθεῖσα γνώμη, καθ' ἣν ὁ Ἔσδρας ἀπεστάλη οὐχὶ ἐπὶ Ἀρταξέρξου Α', ἀλλ' ἐπὶ Ἀρταξέρξου Β', ἦται τὸ 398 π.Χ., ὥστε οὗτος νὰ τυγχάνῃ μεταγενέστερος τοῦ Νεεμίου. Τὴν γνώμην ταύτην, ἣ ὅποια ἐπὶ τῇ βᾶσει σοβαρῶν τεκμηρίων ἀνήρει τὰ παραδεδογμένα περὶ τῆς προτεραιότητος τοῦ Ἔσδρα, εἶχεν εἰσηγηθῆ ὁ Vernes²⁶ καὶ κυρίως ὁ σειρὰν ἐμπεριστατωμένων σχετικῶν μελετῶν δημοσιεύσας van Hoonacker²⁷.

Τὰ ὑπὸ τοῦ van Hoonacker πρὸς ἐδραϊωσιν τῆς θεωρίας του προσαχθένια ἐπιχειρήματα, τὰ ὅποια δύναται τις συνοπτικῶς νὰ εὔρη παρὰ Cazelles²⁸, εἶναι τὰ ἐξῆς: 1) Ὅτε ἀφίχθη ὁ Ἔσδρας εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐξέφρασεν εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν βοήθειάν του πρὸς ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν. Διὰ τούτου ὁ Ἔσδρας ὑπαινίσσεται, κατ' αὐτόν, τὸ ἔργον τοῦ Νεεμίου²⁹. 2) Ὅτι ὁ Ἔσδρας εὔρε τὸν πληθυσμὸν πολυάριθμον, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Νεεμίου πραγματοποιηθέντα ἐποικισμὸν τῆς Ἱερουσαλήμ³⁰. 3) Ἐν τῷ χωρίῳ Νεεμ. 12,26 μνημονεύεται ὁ Νεεμίας πρὸ τοῦ Ἔσδρα. 4) Ὁ Νεεμίας τυγχάνει σύγχρονος τοῦ Ἐλιασίβ, ὁ δὲ Ἔσδρας μετέβη εἰς

24. Βλ. καὶ J. Bright, A history of Israels, σ. 376. M. Noth, μν. ξ., σ. 288. W. Rudolph, μν. ξ., σ. 103. Πρβλ. καὶ O. Rissfeldt, Einleitung in das Alte Testament², σ. 684.

25. Βλ. C.C. Torrey, The composition and historical value of Ezra—Nehemiah, σ. 51 ἐξ. τοῦ αὐτοῦ, Ezra studies, σ. 238 ἐξ. Πρβλ. καὶ H.H. Rowley, Sanballat and the samaritan temple, σ. 171.

26. Βλ. M. Vernes, Precis d'histoire juive depuis les origines jusqu' à l' époque persanne, σ. 582.

27. Βλ. H. van Hoonacker, Nehemie et Esdras, τοῦ αὐτοῦ Zorobabel et le second temple, τοῦ αὐτοῦ, Nehemie en l' an 20. d' Artaxercès Ier; Esdras en l' an 7. d' Artaxercès IIer, τοῦ αὐτοῦ, La question Nehemie et Esdras, τοῦ αὐτοῦ, Nouvelles études sur la restauration juive apres l' exil de Babylon, τοῦ αὐτοῦ, Notes sur l' histoire de la restauration juive apres l' exil de Babylon, τοῦ αὐτοῦ, La succession chronologique Nehemie et Esdras.

28. Βλ. H. Cazelles, μν. ξ., σ. 115-116.

29. Β' Ἔσδρ. 9,9.

30. Β' Ἔσδρ. 10,1. Νεεμ. 11,1 ἐξ.

τὸ γαζοφυλάκιον τοῦ Ἰωχανάν, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἐλιασίβ³¹. 5) Ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι τοῦ Νεεμίου, ἀγνοεῖται οἰαδήποτε προηγουμένη δρᾶσις τοῦ Ἔσδρα. 6) Ἐν τῇ ἔν Νεεμ. 11,3 ἐξ. ἀναφερομένη ἀπογραφῇ ὁ Νεεμίας γνωρίζει ἐπὶ Σασαβασάρ ἢ Ζοροβάβελ ἐπαναπατρισθέντας Ἰουδαίους, ἀγνοεῖ ὅμως τοιοῦτους καὶ ἐπὶ Ἔσδρα. 7) Τὸ Συμβούλιον τῶν τεσσάρων, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται ὁ Ἔσδρας, φαίνεται νὰ εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Νεεμίου συσταθέν³². 8) Τὸ ζήτημα τῶν μικτῶν γάμων ἐθίγη ὑπὸ τοῦ Νεεμίου μόλις κατὰ τὸ δεύτερον εἰς Ἱερουσαλὴμ ταξειδιόν του³³, ἐνῶ, ἐὰν εἶχε προηγηθῆ ὁ Ἔσδρας, ἔπρεπε νὰ εἶχεν εἰς αὐτὸν προκαλέσει ἀνησυχίας ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου τῆς αὐτόθι δράσεώς του.

Τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα προεκάλεσαν, καὶ εὐλόγως, μέγα ἐνδιαφέρον, διότι διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ὀρθότητος αὐτῶν καθίστατο πράγματι προβληματικὴ ἢ ἐπὶ Ἀρταξέρξου Α' δρᾶσις τοῦ Ἔσδρα, ἐφαίνετο δὲ πιθανωτέρα ἢ ἐπὶ Ἀρταξέρξου Β' (ἦτοι τὸ 398). Οὕτως ἐδόθη ἀφορμὴ νέων ἐρευνῶν, αἱ ὁποῖαι προεκάλεσαν ἐπιστημονικὰς διαμάχας, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ πλειονότης τῶν ἐρευνητῶν, φιλελευθέρων καὶ συντηρητικῶν, ὑπεστήριξε τὴν θεωρίαν τοῦ van Hoonacker καὶ διὰ νέων ἐπιχειρημάτων. Οἱ σπουδαιότεροι τούτων εἶναι οἱ ἐξῆς: Klameth³⁴, Lagrange³⁵, Batten³⁶, Touzard³⁷, Browne³⁸, Oesterley - Th. Robinson³⁹, W. Robinson⁴⁰, Lods⁴¹, A. Cook⁴², A. Vincent⁴³, Snaith⁴⁴, F. James⁴⁵, Gottward⁴⁶, Saulcy⁴⁷, Rehm⁴⁸, Eis-

31. Νεεμ. 13,4. Β' Ἔσδρ. 10,6.

32. Β' Ἔσδρ. 8,33.

33. Νεεμ. 13,23 ἐξ.

34. G. Klameth, Esdras Leben und Wirken, σ. 124 ἐξ.

35. M.—J. Lagrange, Les nouveaux papyrus d' Elephantine, σ. 343 ἐξ.

36. L. W. Batten, The books of Ezra and Nehemiah, σ. 28 ἐξ.

37. J. Touzard, Les juifs au temps de la periode persanne, σ. 59 ἐξ.

38. L. E. Browne, Early judaism, Κεφ. X.

39. W. O. E. Oesterley—Th. Robinson, A history of Israel, Vol. II, σ. 114-

118.

40. H. W. Robinson, History of Israel: its Facts and Factors, σ. 148-158.

41. A. Lods, Les prophètes d' Israel et les debuts du Judaism, σ. 336-344.

42. A. Cook, An Introduction to the Bible, σ. 159.

43. A. Vincent, La religion des Judéo—araméens d' Elephantine, σ. 235 ἐξ.

44. N. Snaith, The date of Ezra's arrival in Jerusalem, σ. 53-66. Ἡβλ. τοῦ αὐτοῦ.

The Jews from Cyrus to Herod, σ. 19.

45. F. James, Personalities in the Old Testament, σ. 462 ἐξ.

46. N. K. Gottward, A light to the nations. An Introduction to the Old Testament, σ. 432-433.

47. F. de Saulcy, Etude chronologique des livres d' Esdras et Néhémie σ. 42.

48. M. Rehm, Nehemias 9, σ. 65.

sfeldt⁴⁹, Cooke⁵⁰, Rowley⁵¹, Rost⁵², Cazelles⁵³, Schneider⁵⁴ κ.ά.

Παρά ταῦτα ὁμως ἄλλοι ἐρευνῆται ἀντέκρουσαν τὴν νεωτέραν ταύτην ἀποψιν, τὴν ὁποίαν δὲν εὗρον ἱκανοποιητικὴν, παρέμειναν δὲ πιστοὶ εἰς τὴν παράδοσιν ὑποστηρίζοντες πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὅτι ἡ μεταρρυθμίσις τοῦ Νεεμίου προϋπέθετε τὸ ἔργον τοῦ "Εσδρα καὶ ὅτι ἡ ἀποστολὴ ἐκείνου εἰς Ἱερουσαλήμ, ὑπηρευέθη ἐκ τῆς ἀνάγκης ἡ ὁποία εἶχε δημιουργηθῆ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἔργου τοῦ ἀπειροῦ θεολόγου "Εσδρα. Οἱ ἐπιστήμονες οὗτοι ἦσαν οἱ ἐξῆς: Kuenen⁵⁵, E. Meyer⁵⁶, J. Fischer⁵⁷, Kugler⁵⁸, Wiener⁵⁹, R. Kittel⁶⁰, Schaefer⁶¹, Sellin⁶², Fernandez⁶³, Wright⁶⁴, Gordon⁶⁵, Epstein⁶⁶ κ.ά. Ὑπὲρ τῆς προτεραιότητος τοῦ "Εσδρα εἶχε ταχθῆ κατ' ἀρχὰς καὶ ὁ de Vaux⁶⁷, βραδύτερον ὁμως ἐξεφράσθη ὑπὲρ τῆς προτεραιότητος τοῦ Νεεμίου, ἂν καὶ πάλιν διατηρεῖ ἐπιφυλάξεις τινάς⁶⁸.

49. O. Eissfeldt, μν. ξ. σ. 686. Σημειωτέον ὅτι οὗτος ἀρχικῶς ἦτο κατὰ τῆς θεωρίας αὐτῆς (βλ. Einleitung in das Alte Testament, 1 Aufl., σ. 597).

50. V. Cooke, Chronologie Biblique, ἐν SDB, I, σ. 1269-1273.

51. H. H. Rowley, The chronological order of Ezra and Nehemiah, σ. 120-121, ἀναδημ. ἐν The servant of the Lord and other Essays, σ. 131-159. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, Nehemiah's mission and his Background, σ. 528-561.

52. E. Sellin—L. Rost, Einleitung in das Alte Testament, 9. Aufl., σ. 164-165.

53. H. Cazelles, μν. ξ., σ. 113-140.

54. H. Schneider, Die Bücher Esra und Nehemia, σ. 75. Οὗτος κυρίως εἰπεῖν δὲν εἶναι πεπεισμένος περὶ τῆς προτεραιότητος τοῦ Νεεμίου, δέχεται ὁμως τὴν λύσιν ταύτην ἐλλείψει καλλιτέρας.

55. A. Kuenen, Die Chronologie des persischen Zeitalters der Jüdischen Geschichte, σ. 212-251.

56. E. Meyer, Die Entstehung des Judentums, σ. 90-92.

57. J. Fischer, Die chronologischen Fragen in den Büchern Esra und Nehemia, σ. 91.

58. F. X. Kugler, Von Moses bis Paulus, σ. 215-233. Οὗτος δι' ἀστρονομικῶν ὑπολογισμῶν προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ "Εσδρας προηγήθη πράγματι τοῦ Νεεμίου, ἀφίχθεις τῷ 458 εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀρταξέρξου τοῦ Α'. Οἱ ὑπολογισμοὶ ὁμως οὗτοι κρίνονται ὡς ἀνεπιτυχεῖς (βλ. καὶ H. Cazelles, μν. ξ., σ. 116).

59. H. M. Wiener, The relatives dates of Ezra and Nehemiah, σ. 145-158.

60. R. Kittel, Geschichte des Volkes Israel, σ. 567 ἐξ.

61. H. Schaefer, μν. ξ., σ. 62.

62. E. Sellin, Geschichte des israelitisch—jüdischen Volkes, σ. 134-163.

63. Βλ. J. Botterweck, Zur eigenart der Chronistischen Davidsgeschichte, σ. 27.

64. J. S. Wright, The date of Ezras coming to Jerusalem, σ. 1-32. Τοῦτο ἐπανέλαβε καὶ εἰς τὴν β' ἔκδοσιν τοῦ ἔργου του (1958).

65. C. H. Gordon, Introduction to Old Testament times, σ. 270.

66. J. Epstein, Judaism, σ. 83-84. Πρβλ. καὶ σ. 94. Οὗτος λοχυρίζεται, πλὴν ἐσφαλμένως ὡς νομίζομεν, ὅτι ὑπὸ τῶν περισσοτέρων ἐρευνητῶν ἔχει ἀποκρουσθῆ ἡ γνώμη περὶ τῆς εἰς Ἱερουσαλήμ ἀφίξεως τοῦ "Εσδρα τῷ 398 π.Χ.

67. R. de Vaux, Israel, σ. 766.

68. Βλ. RB, 63(1956), σ. 426.

Ἄλλοι δέ τινες πάλιν προσεπάθησαν νὰ ἀποδείξουν, ὅτι ὁ Ἔσδρας οὔτε πρὸ τοῦ Νεεμίου οὔτε μετ' αὐτὸν ἀφίχθη εἰς Ἱερουσαλήμ. Κατ' αὐτοὺς ὁ Ἔσδρας ἦλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ κατὰ τὸ μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας ἐν Ἱερουσαλήμ παραμονῆς τοῦ Νεεμίου διάστημα, ἦτοι κατὰ τὴν μεσολαβήσαν ἀπουσίαν αὐτοῦ εἰς Σουσα τῆς Περσίας. Τοιαύτην γνώμην διετύπωσαν οἱ ἐξῆς Wellhausen⁶⁹, Albright⁷⁰, Rudolph⁷¹, Bright⁷² κ.ἄ. Πρὸς στήριξιν τῆς γνώμης ταύτης ἐχρυσίσθη ἀπαραιτήτως νὰ μεταβληθῇ ὁ ἀριθμὸς 7 (τὸ 7ον ἔτος τῆς βασιλείας Ἀρταξέρξου Α'). Καὶ ὁ μὲν Wellhausen ὑπεστήριξε μεταβολὴν τοῦ 7 εἰς 27, ὅποτε προέκυπτε τὸ 438 ὡς ἔτος ἀφίξεως τοῦ Ἔσδρα εἰς Ἱερουσαλήμ· ὁ δὲ Albright μετέβαλεν εἰς 37 καὶ ἐδέχθη ὡς ἔτος ἀφίξεως τὸ 428⁷³. Πλὴν αὐτῶν διευτυπώθησαν καὶ ἄλλαι τινὲς θεωρίαι ὀλιγώτερον ἐπιστημονικῶς σοβαραί, περὶ ὧν κρίνομεν περιττὸν νὰ γίνῃ ἐνταῦθα λόγος⁷⁴.

Ἐσχάτως ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ Pavlovsky δι' ἀξιολόγων ἐπιχειρημάτων νέα θεωρία. Κατ' αὐτὴν ὁ Ἔσδρας ἔδρασε μὲν κυρίως μετὰ τὴν δευτέραν θητείαν τοῦ Νεεμίου ἐν Ἱερουσαλήμ, εἶχεν ὅμως προηγηθῆ καὶ ἄλλη τις ἐπίσκεψις του «ἀνεπίσημος», καθ' ἣν ἐγνώρισεν οὗτος τὴν ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ πρωτευούσῃ κρατοῦσαν κατάστασιν, οὕτω δὲ προητοίμασε τὴν «ἐπίσημον» πλέον μετάβασίν του, ἣ ὅποια καὶ ἐγένετο ὀλίγον μετὰ τὴν λῆξιν τῆς δευτέρας θητείας τοῦ Νεεμίου, ἦτοι τὸ 428 (37ον ἔτος τῆς βασιλείας Ἀρταξέρξου Α')⁷⁵. Κατὰ τὸν Pavlovsky ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἔσδρα ἀποκλείεται νὰ ἐγένετο κατὰ τὸ 458, διότι, κατ' αὐτόν, μίαν τοιαύτην ἀποστολὴν οὐ μόνον δὲν ἦτο δυνατόν κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίοδον τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν ἀναστατώσεων νὰ ἐπιτρέψῃ ἡ Περσικὴ αὐλή⁷⁶, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ Ἔσδρας λόγῳ τῶν κινδύνων τοὺς ὁποίους θὰ διέτρεχον τὰ कारαβάνια διερχόμενα διὰ τῆς ἐρήμου θὰ ἐξήτει ποτὲ νὰ ἀναλάβῃ⁷⁷. Πρὸς τούτοις λέγει, ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὕτη τοῦ Ἔσδρα εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς κατὰ τὴν δευτέραν θητείαν τοῦ Νεεμίου ἀρξαμένης μεταρρυθ-

69. J. Wellhausen, Die Rückkehr der Juden aus der Babylonischen Exil, σ. 186. Οὗτος ἂν καὶ ἔχει ταχθῆ ὑπὲρ τῆς προτεραιότητος τοῦ Ἔσδρα ἐν τούτοις φρονεῖ ὅτι θὰ ἤδυνατό τις νὰ δεχθῆ καὶ τὴν ἀνωτέρω νέαν ἀπόψιν.

70. W. Albright, A brief history of Judah, σ. 14. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, The biblical period, σ. 53 καὶ 64.

71. W. Rudolph, μν. ξ., σ. XXVII, Πρβλ. καὶ σ. 70 ἐξ.

72. J. Bright, A history of Israel, σ. 385-386.

73. Ἡ ἀπόψις τοῦ Albright ἐπεκράτησε καὶ ἀποτελεῖ σήμερον τὴν τρίτην δυνατὴν λύσιν τοῦ προβλήματος (458, 398, 428 π.Χ.).

74. B. C. C. Torrey, The composition and historical value of Ezra-Nehemiah. P. Riessler, Über Nehemia's und Esdra's, σ. 238. D. B. von Haneberg, Geschichte der Biblischen Offenbarung, σ. 428 ἐξ. Πρβλ. καὶ J. S. Wright, μν. ξ., σ. 8 ἐξ.

75. P. Pavlovsky, Die Chronologie der Taugkeit Esdras. Βλ. καὶ Π. Σιμωνᾶ, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 148.

76. P. Pavlovsky, μν. ξ., σ. 283, 286.

77. Ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 286.

μίσεως⁷⁸. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ὑπὸ τοῦ Νεεμίου τηρηθεῖσα στάσις ἔναντι ζητημάτων τινῶν, τῶν μικτῶν π.χ. γάμων, δὲν ὑπῆρξεν ἡ αὐτὴ κατὰ τε τὴν πρώτην καὶ κατὰ τὴν δευτέραν θητείαν, φρονεῖ ὁ Ρανιονσκι, ὅτι θὰ ὑπέστη οὗτος ἐν τῷ μεταξύ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑσδρα. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἑσδρας ἀποκλείεται νὰ ἔδρασε πρὸ τῆς δευτέρας θητείας τοῦ Νεεμίου ἢ καὶ κατ' αὐτήν, θεωρεῖ πιθανὸν ὁ Ρανιονσκι, ὅτι ἐμεσολάβησε ἰδιωτικὴ ἐπίσκεψις του εἰς Ἱερουσαλήμ, γενομένη μετὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς αὐτόθι δράσεως τοῦ Νεεμίου⁷⁹.

Διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς θεωρίας ταύτης, ἡ ὁποία σημειωτέον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀπολύτως πρωτότυπος⁸⁰ εἶναι πράγματι δυνατόν νὰ παρακαμφθοῦν πλείσται ἱστορικαὶ δυσχέρειαι, τὰς ὁποίας συναντᾷ ἡ λύσις τοῦ ἀκανθώδους τούτου προβλήματος. Ἐν τῷ κειμένῳ ὅμως οὐδεὶς ὑπαινιγμὸς ὑπάρχει, δικαιολογῶν τὴν περὶ τῆς «ἀνεπισήμου» ταύτης ἐπισκέψεως εἰκασίαν. Πρὸς τούτοις ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ ἄλλοι λόγοι, δι' οὓς πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ἀπίθανος ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπίσκεψις⁸¹. Ἡ θεωρία ὅθεν αὕτη τοῦ Ρανιονσκι τυγχάνει μὲν λίαν ἐνδιαφέρουσα, δὲν δύναται ὅμως νὰ γίνῃ δεκτὴ πρὸς λύσιν τοῦ ὑπάρχοντος προβλήματος, διότι στερεῖται σταθερᾶς βάσεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ἐμφαίνεται, ὅτι τὸ περὶ τὸν χρόνον δράσεως τοῦ Νεεμίου καὶ τοῦ Ἑσδρα πρόβλημα παραμένει εἰσέτι ἄλυτον, διότι οὐδεμία τῶν προταθεισῶν λύσεων ἔχει γίνῃ ἢ δύναται νὰ γίνῃ γενικῶς παραδεκτὴ. Ἡ λύσις πρέπει πάντως νὰ ἀναζητηθῆ μεταξύ τῶν τριῶν σοβαρωτέρων θεωριῶν (458, 398, 428 π.Χ.) ἀποβαλλομένων τῶν λοιπῶν ὡς ἀπιθάνων. Καθ' ἡμᾶς ἡ τρίτη θεωρία θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῆ πλὴν ἄλλων καὶ διότι δὲν δικαιολογεῖται ἐπαρκῶς ἢ διὰ τῆς μετατροπῆς τοῦ ἀριθμοῦ 7 εἰς 37 ἐπιχειρουμένη διόρθωσις τοῦ κειμένου, ὥστε διὰ τοῦτο νὰ εἶναι αὕτη ἀβάσιμος καὶ σχεδὸν αὐθαίρετος. Ἴνα αὕτη εὐσταθῆσῃ πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ ἐξηγηθῆ ἢ εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν μεταβολὴ τοῦ κειμένου, ὥστε νὰ ἐπιβάλληται ἡ ἀποκατάστασις του. Δὲν εἶναι δὲ δυνατόν νὰ γίνῃ ἐνταῦθα λόγος περὶ ἀντιγραφικοῦ σφάλματος, διότι ἡ αὐτὴ ἀκριβῶς γραφὴ ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐν Β' Ἑσδρ. 7,8 καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κειμένῳ τοῦ Α' Ἑσδρ. 8,6. Ἀποκλειομένης λοιπὸν διὰ τοὺς λόγους τούτους τῆς τρίτης λύσεως (428 π.Χ.) ἀπομένουν συζητήσιμοι αἱ δύο ἄλλαι θεωρίαι. Ἐξ αὐτῶν πάλιν νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ ἀποκλεισθῆ ἡ πρώτη (458 π.Χ.) καὶ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐπιτυχὴς ἢ δευτέρα λύσις πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: "Ὅτε ὁ Νεεμίας ἐπανῆλθε (πιθανώτατα τὸ 430 π.Χ.) εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀφοῦ εἶχεν ἤδη κατὰ τὴν πρώτην του ἔλευσιν περατώσει τὸ κύριον ἔργον του, ἤτοι τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν, ἤτο φυσικὸν νὰ ἐνδιαφερθῆ καὶ ὑπὲρ τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῶν λατρευτικῶν προ-

78. Ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 279. Πρβλ. καὶ σ. 305.

79. Ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 429.

80. Βλ. Π. Σιμωνῆ, ἔνθ' ἀνωτέρω, σ. 149. Πρβλ. καὶ σ. 150.

81. Βλ. Π. Σιμωνῆ, ἔνθ' ἀνωτέρω, σ. 149-150.

βλημάτων τῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος, ἵνα οὕτως ἐπιτευχθῆ ἔν αὐτῇ ἢ εἴπερ ποτε καὶ ἄλλοτε τότε ἀναγκαία θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ ἐν γένει ἐνόητος. Τοῦτο δὲ οὐδόλως προϋπέθετε τὴν παρουσίαν ἢ ἔστω τὴν συμπαραστάσιν τοῦ Ἐσδρα. Διότι ὡς Κυβερνήτης τῆς Ἱερουσαλήμ ἡδύνατο κάλλιστα ὁ Νεεμίας καὶ εἶχε μάλιστα καθήκον, νὰ ἐνδιεφεροθῆ ὑπὲρ τῶν πάσης φύσεως ζητημάτων τῆς νεοπαγοῦς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος. Οὕτως ἄλλως τε βλέπει καὶ ὁ Ἰεζεκιὴλ τὰ καθήκοντα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς μεταιχμαλωσιακῆς κοινότητος· ὡς γνωστὸν οὗτος παρὰ τὴν πολιτικὴν του ἀποστολὴν μετέχει ἐνεργῶς τῆς θρησκευτικῆς καὶ λατρευτικῆς ζωῆς τῆς κοινότητος⁸². Βλέπων δὲ ὁ Νεεμίας ὅτι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν θρησκευτικὸν τοῦτο ἔργον δὲν ἐπετύγγανε πλήρως, ἀνησύχησε καὶ ἤρχισε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν μικτῶν γάμων, οἱ ὅποιοι ἐδημιούργουν κίνδυνον ἀποτυχίας τοῦ ὅλου ἔργου, διὰ τὸ ὅποιον εἶχεν οὗτος ἐπὶ τόσα ἔτη μοχθήσει. Ἐλλείψει ὅμως συστήματος ὁ ἀγὼν του δὲν ἐτελεσφόρησε, ἦτοι δὲν ἐπετεύχθη ἡ διάλυσις τῶν μικτῶν γάμων, ὡς δύναται τις νὰ συμπεράνη ἐκ τῆς ὀρθῆς ἐρμηνείας τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν. Διὰ τοῦτο ἐχρειάσθη βραδύτερον νὰ ληφθοῦν συστηματικώτερα μέτρα καὶ κυρίως ἡ ἐπιβολὴ τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου. Τὸ νέον τοῦτο ἔργον ἀνετέθη εἰς τὸν νομομαθῆ ἱερέα Ἐσδρα, ὅστις ἐκ τῆς ιδιότητος του ἡδύνατο νὰ δράσῃ ἐνταῦθα εὐστοχώτερον τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἀδαοῦς περὶ τὰ τοιαῦτα ἀνδρὸς Νεεμίου. Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη ἀποστολὴ τοῦ Ἐσδρα οὐ μόνον δὲν ἠμποδίσθη, ἀλλ' ὅλως τούναντίον ἠνυπόθη ὑπὸ τῆς Περσικῆς κυβερνήσεως, ἥτις ἐγνώριζε καλῶς, ὅτι διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου θὰ ἠσκειτο εἰς πειθαρχίαν ὁ λαὸς καὶ θὰ ἀπέφευγε τυχὸν ἀνταρσίας ἢ ἐξεγέρσεις καὶ ἄλλας ἐκδηλώσεις, ὅποιαι συνέβαινον ἀλλαχοῦ τοῦ δοκιμαζομένου τότε ἀχανοῦς Περσικοῦ κράτους. Τοῦτο ἄλλως τε ἦτο σύμφωνον καὶ πρὸς τὴν θρησκευτικὴν τῶν Περσῶν ἔναντι τῶν ὑπηκόων πολιτικὴν, χάριν ἐξασφαλίσεως τῆς ἐν τῷ κράτει εἰρήνης καὶ ὁμαλότητος καὶ πρὸς ἀποτροπὴν παντὸς κατ' αὐτοῦ κινδύνου.

Ὁ εὐσεβὴς Κυβερνήτης τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐπαρχίας Νεεμίας ἐξῆσεν ὀλίγα ἀκόμη ἔτη μετὰ τὴν ἐκ τῆς Περσικῆς πρωτεύουσῆς ἐπάνοδόν του. Κατ' αὐτὰ συνέχισε τὸ θρησκευτικὸν μεταρρυθμιστικὸν του ἔργον, ἐπεράτωσε δὲ καὶ τὴν σύνταξιν τῶν ἀπομνημονευμάτων του. Διαπιστωθείσης ὅμως τῆς ἐξ ἐπόψεως θρησκευτικῆς δυσαρέστου ἐν Ἱερουσαλήμ καταστάσεως, ἀπεφασίσθη καὶ ἀπεστάλη αὐτόθι κατὰ τὸ 7ον ἔτος τῆς βασιλείας Ἀρταξέρξου Β', ἦτοι τὸ 398 π.Χ., ὁ νέος ἀναδιοργανωτὴς Ἐσδρας. Οὗτος δὲν προέφθασε τὸν Νεεμίαν ζῶντα, διότι ἐν τῷ μεταξύ αὐτὸς εἶχεν ἀποθάνει. Ἐνδείξεις περὶ συναντήσεως τῶν δύο ἀνδρῶν ἐν Ἱερουσαλήμ ἢ καὶ περὶ γνωριμίας αὐτῶν ἤδη ἐκ Περσίας δὲν ὑπάρχουν, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ὑπὸ ἀμφοτέρων μὴ μνείας τοῦ ἑτέρου εἰς τὰ οἰκεῖα ἀπομνημονεύματα. Συνεπῶς ὁ Ἐσδρας ἐλθὼν ἔδρασε μόνος εἰς

82. Ἰεζ. 44,3. 46,12 κλπ.

Ἱερουσαλήμ. Ὡς δὲ ἐξ ἄλλου καὶ ἀνεμένετο ἐφήρμοσεν ὁ Ἔσδρας περισσότερον τελεσφόρα μέτρα πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἀτασθαλιῶν, ἐπέτυχε δὲ ἐν τέλει τὴν διάλυσιν τῶν μικτῶν γάμων, κατὰ τῶν ὁποίων εἶχεν ἀγωνισθῆ ἀπεγνωσμένως ὁ Νεεμίας⁸³.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὁ μὲν Νεεμίας πρέπει νὰ ἀφίχθη εἰς Ἱερουσαλήμ τὸ 445 π.Χ., ἦτοι τὸ 20ὸν ἔτος τῆς βασιλείας Ἀρταξέρξου Α' ⁸⁴, ὁ δὲ Ἔσδρας τὸ 398 π.Χ., ἦτοι τὸ 7ον ἔτος τῆς βασιλείας Ἀρταξέρξου Β'. Ὁ Χρονικογράφος ὁμοῦς ἀναγνώσας ὅτι ὁ Ἔσδρας ἀφίχθη τὸ 7ον καὶ ὁ Νεεμίας τὸ 20ὸν ἔτος τῆς βασιλείας Ἀρταξέρξου δὲν διέκρινε τοὺς ὁμωνύμους πλὴν διαφόρους (Α' καὶ Β') βασιλεῖς, ὑποστάς δὲ σύγχυσιν ἀντιμετέθεσε καὶ προέταξε κατὰ τὸν ἀριθμὸν ἐτῶν τὸν Ἔσδραν (7) τοῦ Νεεμίου (20). Γινομένης δεκτῆς τῆς λύσεως ταύτης καθίστανται περιτταὶ καὶ αἱ περὶ ὧν ἐγένετο προηγουμένως λόγος μετατροπαὶ τοῦ ἀριθμοῦ 7 εἰς 27 ἢ 37 καὶ αἱ πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασιν τῶν δύο τούτων μεγάλων ἀνδρῶν ἀμοιβαίας σιγῆς διάφοραὶ εἰκασίαι, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν καὶ ἐνδείξεις περὶ γνωριμίας αὐτῶν μεταξὺ των.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἐπιθεωρήσας τῶν ἐν τοῖς πρόσθεν ἐκτεθέντων παρουσιάζει τὰ ἐξῆς ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα:

1. Τὰ ἐν τῷ φερωνύμῳ βιβλίῳ περιεχόμενα ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου, δι' ὧν πληροφοροῦμεθα τὰ τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ δράσεώς του, δὲν ἀποτελοῦν καὶ οἶονεὶ ὑπηρεσιακὴν ἔκθεσιν, ἀλλ' εἶναι ἰδιωτικοῦ χαρακτῆρος.

2. Ἡ συγγραφή αὐτῶν ἐγένετο σὺν τῷ χρόνῳ καὶ κατὰ τμήματα.

3. Μεταξὺ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Νεεμίου καὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν βασιλέων καὶ ἡγεμόνων τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς δὲν ὑπάρχουν ἀμεσοὶ καὶ στεναὶ σχέσεις, ἡ δὲ γνώμη τινῶν περὶ δῆθεν ἐξαρτήσεως τῶν πρώτων ἐκ τῶν δευτέρων δὲν εὐσταθεῖ.

4. Γνήσια τμήματα τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Νεεμίου εἶναι τὰ ἐξῆς: α') 1,1-7,5 ἐξαιρέσει 1) τῆς ἐν 4,1 φράσεως *weha'asodim*, ἥτις στερεῖται συνάφειας πρὸς τὸ κείμενον· 2) τῆς ἐν 4,15α φράσεως «καὶ ἤμισυ αὐτῶν κρατοῦντές τὰς λόγχας», ἥτις μὴ ἀνήκουσα ἀρχικῶς εἰς τὸ κείμενον προσετέθη ὑπὸ τινος εἰς τὸ περιθώριον, βραδύτερον δὲ μετετέθη ἐκ τοῦ περιθωρίου εἰς τὸ κείμενον· 3) τῆς ἐν 6,1 φράσεως «καὶ Τωβία», ὡς ὀρθῶς εἶχεν ὑποστηριχθῆ ὑπὸ πολλῶν·

83. Ὅπως καὶ ὁ Μαλαχίας (2,10-16).

84. Ὡς ἤδη ἀνωτέρω ἐλέχθη, κατὰ τὸν Ἰώσηπον (Ἰουδ. Ἀρχ. XI, 168) ὁ Νεεμίας ἀφίχθη εἰς Ἱερουσαλήμ κατὰ τὸ 25ον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ξέρξου (ἐνν. Ἀρταξέρξου), πλὴν τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν πραγμάτων ἀδύνατον.

4) τῆς ἐν 7,1 φράσεως «οἱ ἄδοντες καὶ οἱ λευῖται», ἣτις προσετέθη ἐκ συγχύσεως τοῦ ναοῦ πρὸς τὰ τείχη. β') 11,1-36 ἐξαίρεσει ἴσως τῆς ἐν στ. 1 φράσεως «πόλει τῇ ἀγίᾳ». γ') 12,27α, 31-32, 37-40 (43α), τοῦ ἐν 12,33-36 τμήματος ἀποτελοῦντος, ὡς προδίδεται ἐκ φράσεων τοῦ στ. 36, μεταγενεστέραν προσθήκην, τῶν δὲ στ. 44-47 οὐδεμίαν σχέσιν ἐχόντων πρὸς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου, καθ' ἃ φανεροὶ καὶ φράσις τις τοῦ στ. 44. δ') 13,4-31, τοῦ ἐν 13,1-3 τμήματος μὴ προερχομένου ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Νεεμίου, ἐφ' ὅσον τὰ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενα δὲν εἶναι σύμφωνα πρὸς τὰ πράγματα. Ἡ γνησιότης τῆς ἐν 1,5-11 προσευχῆς τοῦ Νεεμίου γίνεται δεκτὴ ὡς μὴ ὄντων σοβαρῶν τῶν κατ' αὐτῆς ἰσχυρισμῶν. Ἐν 12,38 θεωρεῖται ἀπαραίτητος ἡ προσθήκη τῆς λέξεως sarey, ἡ ὁποία ἐν τούτοις ἀπουσίαζε πιθανώτατα καὶ ἐκ τοῦ 12,32 ἀρχικῶς.

5. Παρὰ τὰς ἐλλειπεῖς περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς λοιπῆς ζωῆς τοῦ Νεεμίου πληροφορίας ἀναδεικνύεται ἡ προσωπικὴ του ἀξία καὶ ἐκ τῆς ἐν τῇ Περσικῇ αὐτῇ θέσεώς του καὶ ἐκ τοῦ ἀνατεθέντος αὐτῷ ἔργου τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς ἄρτι παλινοστησάσης Ἰουδαϊκῆς κοινότητος.

6. Ἡ κυρίως ἀποστολὴ τοῦ Νεεμίου ἦτο πολιτικὴ, οὐχὶ δὲ θρησκευτικὴ ὡς ἄλλων προσωπικοτήτων καὶ τοῦ Ἔσδρα. Εἰς τὴν γενικωτέραν ὁμῶς ταύτην μέριμναν περιέλαβεν ὁ Νεεμίας καὶ τὴν θρησκευτικὴν, λατρευτικὴν τε καὶ ὀργανωτικὴν, προσπάθειαν, ἵνα ἐξυπηρετήσῃ τὸ ὅλον ἔργον τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς νεοσυμπεληθείσης Ἰουδαϊκῆς κοινότητος. Ἐνταῦθα ἀναδεικνύεται ἡ ἔντονος θρησκευτικότης τοῦ λαϊκοῦ καὶ πολιτικοῦ ἡγέτου Νεεμίου, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς τὸ ἔθνος ἀφοσίωσις του καὶ ἡ ἀγάπη, τουτέστιν ὁ πατριωτισμὸς του, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῶν προσωπικῶν του θυσιῶν.

7. Ἡ φροντίς τοῦ Νεεμίου ὑπὲρ τῆς καθαρότητος τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ζωῆς τῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος, παρὰ τὴν ὑπερβολικὴν του αὐστηρότητα, τὴν ἐκδηλωθεῖσαν ἰδίᾳ εἰς τὸ πρόβλημα τῶν μικτῶν γάμων, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν μετὰ ταῦτα ἐξέλιξιν τῶν ἐθνικοθρησκευτικῶν πραγμάτων. Διότι διὰ τῆς καθαρότητος ταύτης ἐδημιουργήθη ἡ Ἰουδαϊκὴ ἐκκλησιαστικὴ κοινότης, ἐξ ἧς βραδύτερον ἐγενήθη ὁ Μεσσίας. Δὲν ἐπεζήτησεν ὁ Νεεμίας προσηλυτισμὸν, ἀλλ' ἐπεδίωξε τὴν διὰ τῆς ἀπομονώσεως τῆς Ἰερουσαλήμ πνευματικὴν καθαρότητα.

8. Τὸ ἔργον τοῦ Νεεμίου ὑπῆρξε δυσχερέστερον καὶ σοβαρώτερον τοῦ ἔργου τοῦ Ἔσδρα. Τὸ πρῶτον δὲ θεωρεῖται καὶ ἀναδεικνύεται οὐσιώδης προϋπόθεσις τῆς ἐπιτυχίας τοῦ δευτέρου. Ἡ σύγκρισις παρουσιάζει τὸν Νεεμίαν οὐ μόνον εὐσεβῆ καὶ ζηλωτὴν, ὡς ἦτο καὶ ὁ Ἔσδρας, ἀλλὰ καὶ δυναμικὸν πολιτικόν, ἀγωνιστικὸν καὶ δραστήριον, οἷος δὲν ὑπῆρξεν ὁ Ἔσδρας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἔσδρας ἦτο ἱερεὺς καὶ νομομαθὴς (γνώστης τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου), καὶ ἔδρα συνεπῶς ἐντὸς τῶν οἰονεὶ ἐπαγγελματικῶν του ὑποχρεώσεων, ἐνῶ

τούναντίον ὁ Νεεμίας ὑπῆρξε λαϊκὸς καὶ πολιτικὸς καὶ συνεπῶς μὴ ἔχων ex officio τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐνδιαφερθῇ ὑπὲρ τῶν λατρευτικῶν καὶ τῶν καθόλου θρησκευτικῶν ζητημάτων, καθίσταται πρόδηλος ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Νεεμίου, ὅστις μετ' αὐταπαρνήσεως εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ὑλικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος, ἀναδεικνυόμενος εὐσεβὴς καὶ ζηλωτῆς λαϊκὸς Ἰουδαῖος.

9. Ὁ Ἔσδρας ἀφίχθη εἰς Ἱερουσαλήμ πολὺν χρόνον μετὰ τὸν Νεεμίαν καὶ δὴ κατὰ τὸ 7ον ἔτος τῆς βασιλείας Ἀρταξέρξου Β', ἤτοι τὸ 398 π.Χ. Ἡ μὴ ὑπ' ἀμφοτέρων μνεῖα τοῦ ἑτέρου δικαιολογεῖται, διότι πιθανώτατα οὐδὲ κἀν εἶχόν ποτε γνωρισθῆ μεταξὺ των. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σιγὴ των αὐτῶν οὔτε τὰς περὶ ταπεινῶν ἐναντι ἀλλήλων προθέσεων τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ὑποψίας οὔτε τὰς πρὸς τὴν ἱστορικότητα τοῦ Ἔσδρα ἀνησυχίας δικαιολογεῖ, ἀφοῦ ἄλλως τε δὲν ὑπῆρξαν οὗτοι σύγχρονοι.